

HISTORIA I SPOŁECZEŃSTWO

Magdalena Dąbrowska

POLONICA HISTORYCZNE W CZASOPISMACH ROSYJSKICH POCZĄTKU XIX WIEKU (HISTORIA NARODU POLSKIEGO ADAMA NARUSZEWICZA)

W wydawanym od 1802 roku piśmie „Корифей, или Ключ литературы”, pomyślanym jako, wedle współczesnych badaczy, „encyklopedia literacka”¹ lub „podzielony na części kurs teorii sztuki [...] z rozbudowanymi dygresjami na temat różnych dziedzin [...] kultury”², Jakow Galinkowski postawił sobie za cel zapoznanie czytelników nie tylko z literaturą europejską, ale także z europejską myślą historyczną. Zgodnie z zapowiedzią w przedmowie, swój periodyk podzielił on na dwanaście części, nazwanych „imionami Muz i innych postaci mitologicznych, z którymi od dawna wiąże się idea nauk i sztuk pięknych”³. Jako pierwszą nieprzypadkowo wprowadził część zatytułowaną *Klio*, traktującą o historii i historykach, w tym o czołowych historykach zagranicznych i rosyjskich przekładach ich prac. Właśnie w niej pojawiła się pierwsza w periodyku Galinkowskiego wzmianka o historykach polskich: Janie Długoszu, Marcinie Kromerze, Macieju Miechowicie, Macieju Strykowskiem. Drugim takim miejscem stał się artykuł *O stanie literatury polskiej*, opublikowany w dziale „Wiadomości naukowe” części *Terpsychora*⁴. Adam Naruszewicz – podobnie jak Wincenty Kadłubek czy

¹ Андрей Егунов, *Гомер в русских переводах XVIII–XIX веков*, Moskwa – Leningrad 1964, s. 156.

² Юрий Лотман, *Писатель, критик и переводчик Я.А. Галинковский*, „XVIII век”, t. 4, red. П.Н. Берков, Moskwa – Leningrad 1959, s. 235.

³ Б.п. [Яков Галинковский], *План*, „Корифей, или Ключ литературы” 1802, cz. 1, s. 6.

⁴ Б.п. [Яков Галинковский], *О состоянии литературы польской*, „Корифей, или Ключ литературы” 1802, cz. 5, s. 102–128.

Marcin Kromer – doczekał się w nim osobnej notki, zarysowującej nie tylko jego twórczość poetycką, ale także działalność jako historyka: „do końca swojego życia pracował on nad przygotowaniem *Klasycznej historii polskiej* [tj. *Historii narodu polskiego* – M.D.], uznanej przez wszystkich za najlepszą i najbardziej wiarygodną”⁵. Czasopismo „Корифей, или Ключ литературы” stało się dla czytelników rosyjskich początku XIX stulecia jednym z dwóch głównych źródeł wiedzy o rozwoju polskiej myśli historycznej w przeszłości i współcześnie⁶.

Ważniejsza pozycja przypadła pod tym względem czasopismu Wasilija Anastasiewicza (Bazylego Anastasewicza) „Улей” (1811–1812), którego powstanie Andrzej Dworski uznał za „swoistą kulminację” rosyjsko-polskiego zbliżenia kulturalnego tych czasów⁷. Programowe zorientowanie pisma na kulturę polską wydawca zaznaczył już w zawartym w przedmowie opisie jego struktury: w dziale „literackim” miały znaleźć się zatem „przekłady z polskiego (których mało jest u nas [tj. w Rosji – M.D.]”, dział „bio- i bibliograficzny” miały wypełnić „informacje o życiu i dziełach pisarzy rosyjskich i polskich”, w opisie działu „historycznego” pojawiła się wzmianka o Tadeuszu Czackim jako kontynuatorze Adama Naruszewicza⁸. Opis działu „historycznego” stał się też miejscem, w którym Anastasiewicz wypowiedział myśl o potrzebie współdziałania dziejopisarzy polskich i rosyjskich, w następujący sposób wyrażoną później przez Nikołaja Griecza: „głównym zamiarem wydawcy – W.G. Anastasewicza – było [...] umocnić przyrodzony związek między uczonymi dwóch jednoplemiennych narodów”⁹.

Obecność dzieł Naruszewicza na rynku wydawniczym państwa rosyjskiego datuje się od 1788 roku, kiedy to wyszedł przekład *Tauryki, albo wiadomości starożytnych i późniejszych o stanie i mieszkańcach Krymu*

⁵ Tamże, s. 122.

⁶ Okazjonalnie *polonica* historyczne pojawiają się w różnych periodykach rosyjskich przełomu XVIII i XIX wieku, np.: [Б.п.], *Известия Польских Историков о Валахии и Молдавии, бывших некогда во владении Польском*, „Трудолюбивый муравей” 1771, nr 7, s. 49–54.

⁷ Andrzej Dworski, *Z dziejów zbliżenia kulturalnego rosyjsko-polskiego na początku XIX wieku – polonica w czasopiśmie „Улей”*, [w:] *Spotkania literackie. Z dziejów powiązań polsko-rosyjskich w dobie romantyzmu i neoromantyzmu*, red. Bohdan Galster i Janina Kamionkova, Wrocław etc. 1973, s. 151–183.

⁸ Василий Анастасевич, *Ament meminisse periti*, „Улей” 1811, cz. 1, nr 1, s. 4–5.

⁹ *Köppena spis źródeł Historii Literatury Rosyjskiej*, [w:] *Dodatki do Mikołaja Grecza rysu Historii literatury rosyjskiej*, tłum. Samuel Bogumił Linde, Warszawa 1823, s. 558.

do *naszych czasów*¹⁰. W 1791 roku w czasopiśmie Nikołaja Karamzina „Московский журнал” ukazał się przekład *Pacierza staruszką*, będącego jednak nie oryginalnym wierszem Naruszewicza, lecz naśladownictwem (zasygnalizowanym zresztą w dalszej części tytułu) sielanki S. Gessnera¹¹. Dwa następne kroki na drodze do poszerzania wiedzy o dorobku Naruszewicza łączą się z Anastasiewiczem jako twórcą rękopiśmiennego zbioru *Cudza muza, albo przekłady rozmaitych wierszy cudzoziemskich na wersy rosyjskie* z 1802 roku, w którym znalazły się tłumaczenia wierszy *Nic nadto*, *Химн до сłońца*, *Химн до Бога* i *Маѣѣństwo*¹², oraz właśnie wydawcą czasopisma „Улей” z urywkami *Historii narodu polskiego*. Zakończenie pierwszego okresu rosyjskiej recepcji twórczości Naruszewicza łączy się z działalnością Aleksandra Skłabowskiego i zawartością pisma „Украинский вестник”¹³.

Czasopismo Anastasiewicza stało się miejscem publikacji trojakiego rodzaju materiałów związanych z Naruszewiczem: notki biograficznej o nim, przekładu ustępów *Historii narodu polskiego* i zawierających odwołania do niej komentarzy do prac innych autorów. Jeżeli zaś dokonywać ogólnej klasyfikacji pozycji o tematyce historycznej opublikowanych w piśmie „Улей”, to obok dwóch wyodrębnionych już grup – biogramów wybitnych historyków oraz przekładów ich dzieł – należy wymienić jeszcze ogólne rozważania o historii i historykach¹⁴.

Nota o twórcy *Historii narodu polskiego*, mająca źródło w *Wiadomości o życiu Adama Naruszewicza* otwierającej drugi tom *Historii narodu polskiego*¹⁵, stanowi drugą pozycję w dziale „bio- i bibliograficznym”

¹⁰ [Адам Нарушевич], *Таврикия, или Известия древнейшие и новейшие о состоянии Крыма и его жителях до наших времен*, Кіѳѳ 1788.

¹¹ *Праздник старца. Сочинение Епископа Нарушевича. Перевод с Польского*, „Московский журнал” 1791, cz. 3, t. 3, wrzesień, s. 283–290. Zob.: Павел Берков, *Русско-польские литературные связи в XVIII веке*, Москва 1958, s. 40–41.

¹² *Чужая муза, или Переводы разных иностранных стихов на российские стихи*. Перевел В. Анастасевич, Санкт-Петербург 1802. Zob.: Siergiej Nikołajew, *Od Kochanowskiego do Mickiewicza. Szkice z historii polsko-rosyjskich związków literackich XVII-XIX wieku*, tłum. Jacek Głażewski, Warszawa 2007, s. 243.

¹³ Нр.: [Б.п.], *К ручью. Пер. А. Склабовского*, „Украинский вестник” 1819, t. 7, s. 77–79; *К зарнице. Подражание [А.] Склабовского*, „Украинский вестник” 1819, t. 8, s. 220–223. Zob.: Siergiej Nikołajew, *Od Kochanowskiego do Mickiewicza...*, dz. cyt., s. 241–242.

¹⁴ [Б.п.], *Нечто о истории вообще*, „Улей” 1812, cz. 3, nr 14, s. 119–124.

¹⁵ [В.р.], *Wiadomość o życiu Adama Naruszewicza*, [w:] [A. Naruszewicz], *Historia narodu polskiego, od początku chrześcijaństwa*, t. 2 (*Panowanie Piastów*), Warszawa 1803, s. nlb.

czasopisma¹⁶. Jej zawartość tworzyło wyszczególnienie najważniejszych faktów z biografii Naruszewicza i głównych dzieł, zapewniających mu sławę w ojczyźnie oraz szacunek cudzoziemców. Na odnotowanie zasługują nie tylko wzmianki o *Historii narodu polskiego*, *Historii Jana Karola Chodkiewicza...*, *Tauryce...* oraz przekładzie dzieł Tacyty, ale także przypis na temat „Tek Naruszewicza”, znajdujących się w posiadaniu Czackiego w majątku w Porycku i tam oglądanych przez Anastasiewicza w sierpniu 1810 roku¹⁷. Przypis ten (jeden z wielu w piśmie „Улей” i w ogóle w prasie przełomu XVIII i XIX wieku) – uzupełniony w stosunku do przypisu z *Wiadomości o życiu Adama Naruszewicza* o informację o odwiedzinach Anastasiewicza w Porycku – stanowi, z jednej strony, rozwinięcie słów z przedmowy o Czackim jako kontynuatorze twórcy *Historii narodu polskiego*, oraz z drugiej, świadectwo bezpośrednich kontaktów polskich i rosyjskich działaczy kultury.

Początek pracy Naruszewicza nad *Historią narodu polskiego* stanowiło skierowanie w 1775 roku na ręce Stanisława Augusta Poniatowskiego *Memoriału względem pisania historii narodowej*, rzucającego światło na plan i metodologię przygotowania dzieła. Zakrojone na wielką skalę przedsięwzięcie historyk doprowadził do opisu epoki Jagiellonów (do zaślubin Jagiełły z Jadwigą w 1386 roku)¹⁸. Zgodnie z przypuszczeniem Juliana Ursyna Niemcewicz, za decyzją zarzucenia dalszych prac stała Katarzyna II¹⁹. Historię traktował Naruszewicz jako nauczycielkę życia, co w opinii Aliny Aleksandrowicz, stanowi wspólny mianownik jego postawy jako dziejopisarza i satyryka²⁰. Znaczenie *Historii narodu polskiego* określa się jako „wyposażenie» umysłów ówczesnego pokolenia Polaków w nowe kategorie myślenia o sprawach kraju, narodu i państwa” oraz

¹⁶ [Б.п.], *Адам Нарушевич*, „Улей” 1811, cz. 1, nr 1, s. 29–32.

¹⁷ Tamże, s. 31–32.

¹⁸ Zob. m.in.: Waław Zarzycki, *Biskup Adam Naruszewicz luminarz polskiego Oświecenia*, Lublin 1999, s. 67–83; Joanna Nazaruk, *Adam Naruszewicz jako historyk*, [w:] *Adam Naruszewicz*, red. Grzegorz Michałowski i Krystyna Kostrzewa, Janów Podlaski 2001, s. 53–62; Krystyna Kostrzewa, *Adam Naruszewicz jako autor „Historii narodu polskiego”*, [w:] *Adam Naruszewicz...*, dz. cyt., s. 63–73.

¹⁹ Zob.: Julian Ursyn Niemcewicz, *Żywoty znacznych w XVIII wieku ludzi*, Kraków 1904, s. 12.

²⁰ Alina Aleksandrowicz, *Twórczość satyryczna Adama Naruszewicza*, Wrocław etc. 1964, s. 185.

stworzenie „na długie dziesięciolecia punktu wyjścia, płaszczyzny odniesienia [...] przy podejmowaniu [...] przedsięwzięć dziejopisarskich”²¹.

Cechą szczególną *Historii narodu polskiego* jest rozbudowany charakter przypisów, nazywanych tu „notami”, często zajmujących większą część rozdziałów. Bożena Mazurkowa zwraca uwagę na to, że po pierwsze, „stosowany przez Naruszewicza system odsyłaczy bliski jest do dziś używanym formułom, lokalizującym cytaty lub inne odwołania – *obacz, tamże, ibidem*”, oraz, po drugie, opatrywanie tekstu zasadniczego przypisami stanowiło wówczas powszechną praktykę, obejmującą nie tylko edycje książkowe, ale i druki okolicznościowe, prasę czy korespondencje²². „Notami” do *Historii narodu polskiego* i częściowo do tłumaczeń Naruszewicz nie tylko wpisał się w tę modę, ale też, jak zauważa ta sama badaczka, stworzył jej „wzorcowe przykłady”²³. W przeglądzie literatury przedmiotu na temat przypisów Elżbieta Skibińska przypomina (za Anthony’em Graftonem), że dla historyków przypisy były jak gdyby „humanistycznym» odpowiednikiem opisów danych zbieranych w naukach przyrodniczych i ścisłych, [...] empiryczną postawą dla opowiadanych historii i [...] argumentów”, oraz (za Henrykiem Markiewiczem), że świadomie wykorzystywali oni je jako „autokomentarz”²⁴.

W czasopiśmie „Улей” ukazało się dwanaście wyjątków z *Historii narodu polskiego*²⁵. Już na pierwszy rzut oka zauważalne są dwa kryteria ich doboru, przy czym pierwsze z nich dotyczy sfery treściowej, drugie zaś rozwiązań formalnych. Po pierwsze więc, przedmiotem zainteresowania Anastasiewicza stały się rozdziały poświęcone „wspólnym kartom” dziejów Polski i Słowiańszczyzny Wschodniej. Po drugie, na łamy

²¹ K. Kostrzewa, *Adam Naruszewicz...*, dz. cyt., s. 73.

²² Bożena Mazurkowa, *Literacka rama wydawnicza dzieł Franciszka Dionizego Książnina (na tle porównawczym)*, Katowice 1993, s. 101–106. Por.: Jerzy Wojciech Zawisza, *Panegiryczny druk okolicznościowy epoki stanisławowskiej*, Wrocław etc. 1984, s. 99–100.

²³ B. Mazurkowa, *Literacka rama wydawnicza...*, dz. cyt., s. 101.

²⁴ Elżbieta Skibińska, *O przypisach tłumacza: wprowadzenie do lektury*, [w:] *Przypisy tłumacza*, red. E. Skibińska, Wrocław – Kraków 2009, s. 10.

²⁵ *Покорение Киева Польским Королем Болеславом-Храбрым*, „Улей” 1811, cz. 2, nr 7, s. 26–34; *О Князях Русских*, tamże, cz. 3, nr 13, s. 33–41; *О римском духовенстве на Руси*, tamże, nr 14, s. 108–119; *Отрывки о Славянах*, tamże, nr 16, s. 290–297; *Язычество и Христианство Славян в особенности Поляков*, tamże, nr 17, s. 365–384; *О Руссах и Славянах в X веке*, tamże, nr 18, s. 467–475; *О Руси и Польше в XI веке*, tamże, cz. 4, nr 19, s. 32–40, nr 20, s. 127–134, nr 22, s. 256–265, nr 23, s. 336–351; *Разделение Руси при Ярославле. 1063–1067 г.*, nr 21, s. 179–188.

swojego periodyku wprowadził on zarówno tekst główny *Historii narodu polskiego*, jak i autorskie przypisy do niego, ale – ze względu na ich znaczną objętość oraz wykraczanie niektórych ich partii poza kwestie relacji polsko-wschodniosłowiańskich – dokonał w nich sporych skrótów. Co więcej jednak, mając na celu jeszcze dokładniejsze przedstawienie owych „wspólnych kart” historii, zdecydował się na wprowadzenie własnych przypisów, zarówno (podobnie zresztą jak sam Naruszewicz) bibliograficznych (adresy bibliograficzne), jak i tekstowych (komentarze). W piśmie „Улей” powstała więc skomplikowana – „kilkupiętrowa” – struktura przypisów do zamieszczonych fragmentów *Historii narodu polskiego*, zmuszająca badacza do jej odtworzenia, przynajmniej (jak w dalszej części niniejszego artykułu) na kilku szczególnie wyrazistych przykładach²⁶.

Przykład 1. Pochodzenie „szczyrbca” Bolesława Chrobrego (rok 1018):

XXIX. Wjechał konno Bolesław, mając przed sobą świetne Polaków z dobytymi szablami ufcie²⁶⁰; a wjeżdżając w bramę, złotą nazwaną, ugodził w nią tego przypuszczonym pałaszem, który od owego ciosu dostawszy na ostrzu szczyrby, *szczyrbca* nazwisko odniosł²⁶¹. Chowa go potomność między skarbami królewskimi w Krakowie. [...]

...он [тj. Bolesław – M.D.] въехал верхом, окруженный изящными отрядами своих войск с обнаженными саблями и проезжая чрез так названные *золотые ворота* сильно рубнул по ним своим паłaszем, который получив от сего удара на лезвье *зубрину* (по Польски шербы) назван от того *Щербец**. Потомство хранит его в королевских сокровищах в Кракове. [...]

²⁶⁰ Długosz na karcie 152. Dobyte miasto XVIII. Cal: Sept: Dytmar na karcie 426.

²⁶¹ Marcin Gallus na karcie 62. – Kadłubek na karcie 648. – Bogułał na karcie 25. – Długosz na kar.: 153*. [...]

* Takie powszechne było o tym mieczu mniemanie, lecz kiedy z woli Sejmu w 1792 roku otwierałem skarbiec Rzpltej w Krakowie będący i spisywałem złożone

(*) Т. Чацкий говорит: такое общее было мнение: но когда я с позволения Сейма 1792. открывал в Кракове хранилище сокровищ республики, и описывал

²⁶ Wszystkie podkreślenia w zestawieniu (oprócz kursywy, wprowadzonej bądź przez Naruszewicza, bądź przez Anastasiewicza) własne – M.D.: podkreślenie linią ciągłą oznacza fragment opuszczony przez Anastasiewicza, pogrubienie oznacza fragment dodany przez Anastasiewicza.

tam Koronne sprzęty, uważylem, że ten pałasz miał szczerbę w środku główki, ale nie w ostrzu. Na rękojeści był napis charakterem XI wieku, który świadczył, że Bolesław I ten dar od Ottona III otrzymał. Nota *Tadeusza Czackiego*²⁷.

находившиеся там *коронные уборы*: то заметил, что на сем палаше зубрина была с тупой стороны, а не на лезвье. На рукоятке была надпись почерком XI века, которая свидетельствует, что оный меч подарен Болеставу I Оттоном III (с. 29–30)²⁸.

Przykład 2. Pochodzenie przydomka „Chrobry” króla Bolesława (rok 1019):

XXXI. Sam zaś wziąwszy nazwisko *Chrobrego*, nadane sobie od Rusi dla męstwa, na pamiątkę dzieł swoich, zbudował zamek o mile od Wiślicy, i Chroberzem go nazwał²⁹. [...]

...а воинов бывших с ним в сем походе наградил [król – М.Д.] дарами, почестями и чинами, сам принял наименование *храброго*, предположенное ему от Руси за его мужество, а в память своих подвигов построил замок расстоянием на одну милю от Вислицы и назвал оный *Храбержом**. [...]

²⁹³ Kromer na karcie 40. Niemcy z Chrobrego, przez niechęć ku królowi, zrobili go Trynkbirem, to jest pijakiem. Jan kronikarz w Tomie I. Script.: Sil: Sommersberga²⁹.

(*) **Источники для сего повествования у Нарушевича во многих его к оному примечаниях означены: Дитмар, Длугош, Кромер, Кадлубек, Констан. Порфирогенит, Нестор, Ломоносов, Мартин Галл, Аналист Саксон. Адам Бременский, Кульчинский, Прай, Богуфал, Сарницкий, Меховита (Меховий), Михайло Литвин, Иван Хронограф и проч**³⁰.

²⁷ [A. Naruszewicz], *Historia narodu polskiego...*, dz. cyt., t. 2 (*Panowanie Piastów*), s. 173–174, 337–338.

²⁸ *Покорение Киева Польским Королем...*, dz. cyt., s. 29–30. Тутуі tego urywka Anastasiewicz opratzył następującym przypisem: „Из сличения сего места в истор. Щербатова т. 1 стр. 296, Татищ. кн. 2 стр. 98 и критич. примеч. Г.М. Болтина ч. 1 стр. 317 и след. можно вообще заключить, что Нарушевич здесь во времени и истине той победы у р. Буга сходен с Нестором, а в прочих обстоятельствах держался своих пристрастных летописцев, коим следовал неосторожно и Щербатов. Г-н Болтин своею благоразумною критикою объясняет сие место и опровергает 2ю победу над Ярославом. *Пр. Изд*”, там же, s. 26.

²⁹ [A. Naruszewicz], *Historia narodu polskiego...*, dz. cyt., t. 2 (*Panowanie Piastów*), s. 178, 339.

³⁰ *Покорение Киева Польским Королем...*, dz. cyt., s. 34.

Przykład 3. Z dziejów życia religijnego na Słowiańszczyźnie Wschodniej (rok 1373):

Nie brały skutku późniejsze papieżów postanowienia, nawet za panowania nad Rusią Kazimierza Wielkiego...¹⁰⁵. [...]

¹⁰⁵ Kijów, miasto niegdyś stołeczne i głowa państwa Ruskiego, że od pierwiastków religii chrześcijańskiej wprowadzonej przez Włodzimierza I miało swoich biskupów, to nie podpada wątpliwości. – Przywilej tego Włodzimierza pod tytułem: Constitutio S. principis Vladimiri de potestate metropolitae de decimis et aliis, cytuje Kulczyński in specimine ecclesiae Ruthenicae około roku 1000. [...] Zdaje się, iż święty Bruno był pierwszym biskupem Ruskim i Pruskim³¹.

Позднейшие установления Пап о учреждении Римских паств, даже во время владения Казимира в Русью, оставались без действия. [...]

Примеч. Нет сомнения, что Киев, первая столица и глава Русского владения с начала христианства введенного Владимиром I, имел своих Епископов. Устав сего в. Князя **о власти Митрополита, о десятинах и пр.** (Constitutio S. Principis Vladimiri de potestate metropolitae, de decimis et aliis) упоминает Кульчинский в книге: Specimen Ecclesiae Ruthenicae (**зерцало русской церкви**) около 1000 года. [...] Кажется, св. Bruno [...] был первой Прусской и Русской* Епископ.

(*) Для зависевших от Римской Церкви. *Прим. Изд.*³².

Przykład 4. Jeszcze o Bolesławie i Słowiańszczyźnie Wschodniej (rok 986):

Tej polskim Słowianom uczynionej krzywdy jak się po tym Bolesław, syn Mieczysława, nad Rusinami pomścił, na swoim miejscu powiemy³³.

Каким образом потом за сию учиненную отцу обиду отомстил Болеслав, сын Мечислава, сказано в своем месте*. [...]

(*) См. Улей 1811, № 7³⁴.

³¹ [A. Naruszewicz], *Historia narodu polskiego...*, dz. cyt., t. 7 (*Panowanie Węgrów*), s. 59, 215–216.

³² *O римском духовенстве...*, dz. cyt., s. 109–111.

³³ [A. Naruszewicz], *Historia narodu polskiego...*, dz. cyt., t. 2 (*Panowanie Piastów*), s. 90.

³⁴ *O Руссах и Славянах в X веке...*, dz. cyt., s. 473.

Powyższe zestawienie pozwala sformułować dwa wnioski główne. Po pierwsze, Wasilij Anastasiewicz pomija dużą część przypisów bibliograficznych Naruszewicza (tzn. przypisów zawierających odwołania do prac wcześniejszych historyków polskich oraz zagranicznych), ażeby „odciążyć” tekst i w ten sposób uczynić jego lekturę bardziej przyjazną czytelnikom, w większości nieposiadających przecież „specjalistycznego” przygotowania do odbioru dzieł historycznych (przykład 1), oraz po drugie, Anastasiewicz wprowadza własne przypisy lub „dodatki” od siebie do przypisów Naruszewicza (przykład 3), aby bliżej objaśnić czytelnikom rosyjskim przedstawiane realia lub przetłumaczyć tytuły łacińskie przywoływanych dokumentów. Do nich można dodać dwa wnioski szczegółowe: po pierwsze, aby dać czytelnikom wyobrażenie o „skrupulatności” bibliograficznej Naruszewicza i jednocześnie samemu pozostać jej wiernym, wydawca pisma „Улей” wprowadza (na miejsce usuniętego „szczegółowego” przypisu Naruszewiczowskiego) własny „zbiorczy” przypis bibliograficzny, zawierający wykaz wszystkich przywoływanych przez Adama Naruszewicza w przypisach dziejopisarzy (przykład 2), oraz, po drugie, część wprowadzonych przez Anastasiewicza przypisów zawiera odwołania do zawartości jego własnego czasopisma (przykład 4).

Odwołania do *Historii narodu polskiego* Adama Naruszewicza oraz *Historii Rosyjskiej od czasów najdawniejszych* Michaiła Szczerbatowa zawiera komentarz do zamieszczonego w tym samym dziale *Urywka z Historii Małorosyjskiej* Maksima Berlinskiego³⁵, naświetlającego zdobycie Kijowa przez księcia Gedymina w XIV wieku³⁶. Warto przypomnieć, że zapowiedź powstania pracy „Kolumba kijowskich starożytności”, jak nazywa się Berlinskiego³⁷, została zamieszczona sześć lat wcześniej w piśmie Iwana Martynowa „Северный вестник”³⁸. Celem odwołań do pracy Szczerbatowa i przede wszystkim pracy Naruszewicza, której fragment stał się swego rodzaju aneksem do *Urywka z Historii Małorosyjskiej*, było

³⁵ Zob.: Magdalena Dąbrowska, *Czasopisma rosyjskie przełomu XVIII i XIX wieku jako źródło do dziejów europejskich związków kulturalnych i literackich (wybrane przykłady)*, [w:] *Książka. Biblioteka. Informacja. Między podziałami a wspólnotą*, t. 3, red. Jolanta Dziemiakowska i Monika Olczak-Kardas, Kielce 2012, s. 423–435.

³⁶ *Отрывок Малороссийской Истории Г. Берлинского*, „Улей” 1811, cz. 1, nr 1, s. 35–50.

³⁷ Г.Ю. Ивакин, *Колумб киевских древностей*, [w:] Максим Берлинский, *Краткое описание Киева*, Kijów 1991, s. VI–X.

³⁸ [Б.п.], *Книги*, „Северный вестник” 1805, cz. 5, s. 102.

zasygnalizowanie różnic w ujmowaniu poszczególnych kwestii, głównie odmienności w używanych nazwach geograficznych i imionach postaci historycznych: w przypisach do samego *Urywka z Historii Małorosyjskiej* Anastasiewicz przywołuje więc różne nazwy Drohiczyzna, zaś w przypisach do tekstu głównego *Historii narodu polskiego* oraz autorskich przypisów do niej, podobnie jak w poprzednim przypadku przytoczonych tu jedynie częściowo, wspomina o błędnych zapisach nazwy Łuck oraz imion książąt włodzimierskich i łuckich. Zachowanie przez Anastasiewicza części „bibliograficznych” przypisów Naruszewicza, w których powoływał się on na polskich historyków czasów wcześniejszych, sprawiło, że ilość przytaczanych źródeł rozrosła się jeszcze bardziej i w rezultacie pewne wydarzenia z dziejów średniowiecznej Polski i Rusi doczekały się kilkukrotnego oświetlenia. Na osobne odnotowanie zasługuje nota redakcyjna zamykająca *Urywek z Historii Małorosyjskiej* i Naruszewiczowski aneks do niej, stanowiąca jakby ciąg dalszy wcześniej zamieszczonego biogramu pisarza: czytelnik otrzymał w niej informacje edytorskie o wydaniu *Historii narodu polskiego* z pierwszych lat XIX wieku³⁹.

Historia narodu polskiego budziła zainteresowanie także w kolejnych dziesięcioleciach. Czasopismo „Сын Отечества” z 1820 roku stało się miejscem publikacji artykułu Faddieja Bułharyna *Krótki przegląd literatury polskiej*, zawierającego notkę o Adamie Naruszewiczu⁴⁰. Wprawdzie wysoko oceniony został cały dorobek pisarza – poczynając od ód, które zbliżają go z Pindarem, przez bajki i satyry, upodobniające go do Juwenalisa, a skończywszy na przekładach Tacyta i Horacego – właśnie *Historia narodu polskiego* stanowi jego szczytowe osiągnięcie, o czym świadczą jej tłumaczenia na języki obce. Trzy lata później wzmianka o *Historii narodu polskiego* została zamieszczona w piśmie „Вестник Европы”: jej powstanie wiąże się z podjętą przez Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Warszawie inicjatywą dokończenia dzieła Naruszewicza, które wyszło, jak wiadomo, bez tomu pierwszego⁴¹. W obu pozycjach pojawia się

³⁹ [Б.п.], [*История Г. Нарушевича...*], „Улей” 1811, cz. 1, nr 1, s. 49–50.

⁴⁰ Фаддей Булгарин, *Краткое обозрение польской словесности*, „Сын Отечества” 1820, cz. 63, nr 31, s. 193–218.

⁴¹ [Б.п.], *Краткие выписки, известия и замечания*, „Вестник Европы” 1823, nr 11, s. 232–240.

wskazanie na wspólnotę, jak czytamy w drugiej z nich, „północnych narodów słowiańskiego pochodzenia”⁴², czy też, jak wprost napisał Bułharyn, „Rosjan i Polaków”⁴³.

Jak wynika z powyższych rozważań, określenie „polski Wschód” nie musi odnosić się wyłącznie do Polaków zamieszkujących tereny położone na wschód od ziem polskich, choć takie jego rozumienie jest najpowszechniejsze⁴⁴. Przy takim – wąskim w swojej dosłowności – postawieniu sprawy studia mogą objąć dorobek Faddieja (właśc. Jana Tadeusza) Bułharyna, syna polskiego zesłańca, osiadłego w 1819 roku w Petersburgu pisarza i wydawcę, którego *Krótki przegląd literatury polskiej* jest jednym z głównych „przeglądów” literatury polskiej zamieszczanych w czasopismach rosyjskich początku XIX wieku (obok artykułu *O stanie literatury polskiej* z pisma Galinkowskiego oraz materiałów z pisma Anastasiewicza), ale raczej wyłączyć z nich trzeba działalność Wasilija Anastasiewicza, jak stwierdził Ludwik Bazylow, „osobistości niepewnego pochodzenia”⁴⁵, „uważającego się za Polaka”⁴⁶ i jedynie nazywanego „petersburskim Polakiem”⁴⁷. O „polskim Wschodzie” zasadne jest mówić także w kontekście recepcji kultury polskiej, za którą zawsze stały przecież konkretne osoby.

SUMMARY

The article consists of three parts: 1. The history of reception of the works of Adam Naruszewicz in Russia in the years 1788–1819 (“Moskovskiy zhurnal”, “Ukrainskiy vestnik” etc.); 2. The classification and description of the materials about Naruszewicz in the Vassily Anastasyevitch’s periodical “Uley” in the years

⁴² Там же, s. 235.

⁴³ Ф. Булгарин, *Краткое обозрение...*, dz. cyt., s. 193.

⁴⁴ Por. m.in.: Artur Kijas, *Polacy w Rosji od XVII wieku do 1917 roku. Słownik biograficzny*, Warszawa – Poznań 2000; *Поляки в Петербурге в первой половине XIX века*, red. Александр Федута, Moskwa 2010; *Akademie Nauk. Uniwersytety. Organizacje nauki. Polsko-rosyjskie relacje w sferze nauki XVIII–XX w.*, red. Leszek Zasztowt, Warszawa 2013.

⁴⁵ Ludwik Bazylow, *Polacy w Petersburgu*, Wrocław etc. 1984, s. 138.

⁴⁶ Maria Danilewiczowa, *Bazyli Anastasiewicz*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 1, Kraków 1935, s. 87.

⁴⁷ Михаил Искрин, *Петербургский библиограф В.Г. Анастасевич*, „Советское славяноведение” 1990, nr 4, s. 99.

1811–1812 (the biography, the notes to the translation of the “History of the Polish Nation”, the references to the “History of the Polish Nation” in the work of Maxim Berlinski); 3. The conclusions and perspectives of the research (Faddey Bulharyn, Jakov Galinkovski etc.).